

OBJEKTO VISYBINIO VAIZDO FORMAVIMOSI PROBLEMA

J. LAPE

Objekto vaizdo formavimosi dėsningumų tyrimas visada buvo viena iš svarbiausių psichologijos problemų. Šiuo metu ji tampa ypatingai aktuali, nes jutiminio vaizdo formavimosi mechanizmų išaiškinimas yra būtinas, ne tik sprendžiant bendrąsias psichologijos problemas, bet ir daugelį konkrečių praktinių uždavinių, pvz., šiandieninės technikos kai kurių sričių būdingas bruožas yra tendencija modeliuoti psichines funkcijas. Ypač su dideliais sunkumais susiduriama, modeliuojant sensorinės funkcijas. Aišku, kad, nežinant jutiminio vaizdo formavimosi mechanizmo, negalima išspręsti ir modeliavimo uždavinių. Vadinasi, jutiminio vaizdo formavimosi problema tampa aktuali ne tik gnoseologijai, psichologijai ir fiziologijai, bet ir kai kurioms technikos sritims. Be abejonės, daugelio mokymo metodikos klausimų sprendimas (iš dalies gamybinio mokymo metodikos, vaizdinių priemonių panaudojimo, aklųjų mokymo) priklauso nuo to, kiek yra žinomi vaizdo formavimosi dėsningumai, kiek yra išnagrinėtas ir atskleistas psichinio vaizdo formavimosi mechanizmas.

Šiame straipsnyje stengiamasi trumpai nušviesti požiūrius, pagal kuriuos buvo sprendžiama vaizdo formavimosi problema, ir nurodyti naujaisius tarybinės psichologijos darbus šioje srityje.

Psichinio vaizdo formavimosi gilesnis mokslinis tyrimas prasidėjo XVIII a. XVIII a. suvokimo problemos sprendimui įtakos turėjo atomizmo principas, kuris kilo iš anglų sensualistinio materializmo. Psichologijoje šis principas pasireiškė mokslu apie asociacijas. Šios srovės atstovais psichologijoje buvo Jumas (Hume), Hertlis (Hartley), Pristlis (Prestley). Asocianizmo buvo dvi kryptys: vieni asocianistai savo teoriją kūrė, remdamiesi materializmu, o kiti — išeidami iš idealistinių principų. Šias abi kryptis jungia mechanistinis atomizmo principas, pagal kurį visi sudėtingi psichiniai reiškiniai suskaidomi į elementus ir aiškinami kaip tų elementų asociacija, t. y. jų susijungimo rezultatas. Asociatinės krypties atstovams būdinga tai, kad suvokimą jie laiko pojūčių suma. Jie tyrė tik asociacijų mechanizmus, o pačių elementų, kurie jungiasi, asocijuojasi į visybinį vaizdą, esmės neaiškino.

Kovojant prieš asociacijas, kaip pagrindinį eksperimentinės psichologijos principą, išaiškinantį įvairius psichinius reiškinius, susikūrė naujos teorijos. Vokiečių psichologas Vertheimeris (M. Wertheimer) ir jo mokiniai Keleris (W. Köhler) ir Kofka (K. Koffka) sukūrė naują vaizdo tapimo teoriją, pavadintą geštalteorija (Gestalttheorie). Vietoj elementarios

pojūčių ir suvokimų analizės, jie iškėlė tezę apie betarpiškai duotą vaizdo visybę (visumą). Vienas iš pagrindinių geštalteorijos teiginių nurodo, jog visybė suvokiama pirmiau, negu atskiros dalys. Visybė suvokiama iš karto bei betarpiškai ir yra daikto pavidalas (Gestalt). Šio vaizdo elementai priklauso nuo visumos. Tai labai svarbus teiginys, visiškai paneigiantis atomizmo principą. Geštalteorijos atstovai mano, kad vaizdas nėra sudarytas iš elementų, kaip tvirtina asocianistai, bet jį galima suskaidyti į elementus, kurie nėra savarankiški. Jų (elementų) reikšmė priklauso nuo visumos to vaizdo, kurį jie sudaro.

Paneigdami elementų mechaninį susijungimą į sudėtingą psichinį vaizdą ir iškeldami vertingą idėją apie vaizdo visybę, geštalteorijos atstovai nukrypo į kitą kraštutinumą. Jie paneigė bet kokią elementų reikšmę visybinio vaizdo susidarymui ir tuo pačiu paneigė pojūčių vaidmenį suvokimo procese.

Reikia pripažinti, kad asocianizmo ir geštalteorijos atstovai, tirdami suvokimą, surinko labai vertingų eksperimentinių duomenų, kurie turi didelės reikšmės suvokimo problemos sprendimui. Tačiau abi šios srovės, analizuodamos gautus duomenis, susidūrė su kai kuriais teoriniais sunkumais. Svarbiausia priežastis, kuri neleido jiems teisingai išaiškinti vaizdo formavimosi problemas, buvo ta, kad vaizdo formavimosi bei jo santykio su objektu tyrimai nebuvo siejami su vaizdo formavimosi mechanizmo tyrimais (asocianistai tyrė tik asociacijų mechanizmus). Vien tik vaizdo, jo santykio su objektu tyrimas, neatskleidžiant vaizdo formavimosi mechanizmo, t. y. neišaiškinus vaizdo formavimosi materialaus substrato, negalėjo būti pakankamas pagrindas vaizdo problemai visumoje teisingai išspręsti.

Fiziologijos mokslo pažanga sudarė pagrindą tirti vaizdo problemą visiškai kitu požiūriu. XIX a. fiziologai, remdamiesi naujausiais atradimais nervų fiziologijos srityje, parašė kapitalinius darbus, skirtus bendriems jautrumo dėsningumams ir įvairių jutimo organų veiklai išaiškinti. Tai Miulerio (J. Müller), Vėberio (E. H. Weber), Jungo (P. T. Young), Helmholco (Helmholtz) ir Hėringo (E. Hering) regėjimo ir klausos tyrimai. Jų darbai skirti jutimo organų fiziologijai. Kadangi jie tyrė įvairias jutimo organų veiklos sritis, tai tuo pačiu perėjo į psichofiziologijos sritį. Tuo būdu prasidėjo pojūčių mechanizmų tyrimai. Ypatingą reikšmę turėjo Vėberio ir Fechnerio (G. T. Fechner) darbai, kurie išaiškino santykį tarp dirgiklio stiprumo didėjimo ir pojūčio. Šiais tyrimais buvo padėti pagrindai naujai eksperimentinių psichofiziologinių tyrimų sričiai. Visų šių tyrimų rezultatus apibendrino ir iš dalies toliau išvystė bei susistemino Vuntas (W. Wundt) savo darbe „Fiziologinės psichologijos pagrindai“. Psichofiziologinių procesų eksperimentinių tyrimų dėka buvo atskleista daugelis jutimo organų veiklos dėsningumų. Tie darbai padėjo geriau suprasti pojūčių mechanizmus. Tačiau, remdamiesi klaidingais idealistinės filosofijos teiginiais, psichofiziologijos atstovai neteisingai aiškino psichinius reiškinius. Tai labai aiškiai rodo teorija apie jutimo organų specialiąją energiją (Miuleris) ir simbolių teorija, aiškinant pojūčius (Helmholcas).

Paties psichinio vaizdo, jo ypatybių, atskirų vaizdo elementų sąsajos mechanizmo tyrimas, taip pat vaizdo materialaus substrato tyrimas nedavė pakankamo pagrindo galutinai išspręsti vaizdo problemą. Mat, jei asocianistai ir geštalteorijos atstovai psichinius reiškinius atskirdavo nuo jų materialaus substrato ir tirdavo tik pačius vaizdus, neatsižvelgdami į jų formavimosi mechanizmą, tai psichofiziologijos atstovai kruopščiai analizuodavo tik pojūčių materialaus substrato vidinę dinamiką, o pojūčių,

kaip šios dinamikos galutinio produkto, atsiradimą aiškino, išeidami iš klaidingų metodologinių pozicijų.

XIX a. viduryje I. Sečenovas padėjo materialistinės psichofiziologijos pagrindus, sukurdamas mokslą apie galvos smegenų refleksus. I. Sečenovas atvėrė sąvoką perkėlė į aukščiausiąjį nervų sistemos skyrių ir tuo pačiu atvėrė naujus kelius tolesniam fiziologijos ir psichologijos mokslų vystymuisi. Psichologijos mokslo vystymuisi labai reikšminga buvo I. Sečenovo mintis apie psichinės veiklos refleksinę prigimtį. Tuo pačiu buvo išaiškintas psichikos ir galvos smegenų sąsajos pobūdis ir įrodyta, kad psichinė veikla yra sąlygojama objektyvaus pasaulio. Psichikos turinį imta aiškinti kaip objektyvaus pasaulio atspindį jutiminiuose vaizduose ir sąvokose, kurie atsiranda galvos smegenų refleksinės veiklos procese, turinčios analitinį-sintetinį pobūdį. Tuo būdu, remiantis materializmo principais, psichologinis reiškinys—vaizdas neatitraukiamas nuo jo materialaus substrato—nervų sistemos. Laikant psichinius procesus refleksų rezultatu, buvo galima nustatyti objektyvias psichinio proceso atsiradimo ir jo pasireiškimo atsakomojoje veikloje sąlygas.

I. Pavlovo darbai eksperimentais patvirtino I. Sečenovo idėjas. I. Pavlovas tyrė galvos smegenų didžiųjų pusrutulių fiziologiją ir padėjo pagrindą psichinių procesų fiziologinei analizei. I. Pavlovo mokslas apie sąlyginius refleksus davė pakankamai mokliškai pagrįstą metodą objektyviam psichinių reiškinių tyrimui. Jo darbai savo pozityviu fiziologiniu turiniu ir metodika sudarė rimtas fiziologines prielaidas sukurti mokslinę psichologiją ir teisingai išspręsti vaizdo problemą. Labai svarbus yra I. Pavlovo požiūris į pojūčius, suvokimus ir vaizdinius, kaip į tikrovės pirmuosius signalus. (Šis požiūris yra tolesnis I. Sečenovo minties apie jutiminius vaizdus, kaip judėjimo reguliatorius, išvystymas.) I. Pavlovo nuomone, visi jutiminiai vaizdai atlieka signalinę funkciją vykdomųjų refleksų efektų atžvilgiu, t. y. jutiminiai vaizdai nukreipia atitinkama linkme ir reguliuoja refleksų efektus. Tuo būdu I. Pavlovas iškėlė mintį apie refleksinį paties analizatoriaus veiklos principą. Jis nustatė suvokimo refleksinį mechanizmą, formuluodamas teiginį, jog „percepcija išnagrinėjus yra sąlyginis refleksas ir nieko daugiau“¹. Ši jo mintis turėjo didelę reikšmę tolesniam psichologijos mokslo vystymuisi materialistiniais pagrindais.

XIX a. antroje pusėje galutinai susiformavo nauja filosofinė sistema—dialektinis materializmas, laisvas nuo ikimarksistinio materializmo trūkumų. Susiformavus naujai materialistinei filosofinei teorijai, susikūrė nauja pažinimo teorija.

Dialektinė materialistinė pažinimo teorija remiasi tokiais labai svarbiais bei tarpusavy susijusiais teiginiais, kaip: išorinis pasaulis egzistuoja už mūsų ir nepriklausomai nuo mūsų ir jis atspindi žmogaus sąmonėje. Išorinio materialaus pasaulio daiktų ir reiškinių suvokimas jutimo organais yra pirmasis pažinimo proceso laipsnis. Pažinimo procesas vyksta tik tuo atveju, kai jutimo organai susiduria su išorinio pasaulio objektais. V. Leninas rašė, kad „pojūtis tikrai yra netarpiškas sąmonės ryšys su išoriniu pasauliu, yra išorinio dirginimo energijos pavirtimas sąmonės faktu“². Iš čia išplaukia labai svarbūs uždaviniai psichologijai—parodyti, kaip išorinio padirginimo energija virsta sąmonės faktu, kitais žodžiais tariant, ištirti, kaip susidaro objekto vaizdas, objektui veikiant jutimo organus. Kadangi psichiniai reiškiniai, kaip žmogaus galvos smegenų ir visos nervų sistemos savybė, priklauso nuo „ypatingu būdu organizuotos

¹ «Павловские среды», т. II, 1949, p. 567.

² V. I. L e n i n a s, Materializmas ir empiriokriticizmas, Raštai, t. 14, Vilnius, 1952, p. 39.

materijos“, tai materialistinis psichikos supratimas įpareigoja psichologus atskleisti atskirų psichinės veiklos sričių fiziologinius mechanizmus, jų tarpe ir vaizdo formavimosi mechanizmą. V. Leninas veikale „Materializmas ir empiriokriticizmas“ rašė: „tikrovėje lieka dar tirti ir tirti, kuriuo būdu susisieja materija, tariamai visai neįjuntanti, su materija, sudaryta iš tų pačių atomų (arba elektronų) ir tuo pačiu metu turinčia aiškiai išreikštą pojūčio sugebėjimą. Materializmas aiškiai stato dar neišspręstą klausimą ir tuo stumia į jo išsprendimą, stumia į tolesnius eksperimentinius tyrimėjimus“³. Vadinasi, negalima tirti psichinių reiškinių, nekreipiant dėmesio į jų materialinį substratą, nes psichiniai reiškiniai yra ne kas kita, kaip ypatingu būdu organizuotos materijos savybė. Antra, V. Leninas tiesiog nurodo, kad suprasti galvos smegenų veiklą, t. y. atskleisti psichinių reiškinių esmę, galima tik eksperimentinių tyrimų pagalba.

Kaip tik tokių psichinių reiškinių tyrimo būdą panaudojo ir išdėstė savo darbuose I. Sečenovas, o vėliau I. Pavlovas, kurie psichinę veiklą suprato kaip nervų sistemos veiklos refleksinį procesą.

Tarybiniai psichologai, vadovaudamiesi marksistinės pažinimo teorijos teiginiais ir remdamiesi jos moksliniu-gamtiniu pagrindu, surado teisingą kelią psichinių reiškinių tyrimui ir aiškinimui. Jau sukaupta gausi eksperimentinė medžiaga, aiškinanti psichinių reiškinių esmę, o patys reiškiniai tiriami neatskiriamai nuo jų materialaus substrato, t. y. kartu su aukštosios nervinės veiklos fiziologijos tyrimais.

Šiame straipsnyje daugiau bus liečiama tie tarybinių psichologų darbai, kuriuose nagrinėjama objekto visybinio vaizdo formavimosi problema, ir tik trumpai nurodyta darbai, skirti jautrumo ir pojūčių tyrimams, kurie betarpiškai susiję su suvokimo problema.

Jautrumo ypatumams išaiškinti atlikta daug eksperimentinių tyrimų ir jų metu gauti duomenys giliai teoriškai išanalizuoti. Tyrimai parodė analizatorių jautrumo priklausomumą nuo sąlygų, kuriose vyksta jutimo procesas. Šiuos klausimus nagrinėjo savo darbuose S. Kravkovas ir jo bendradarbiai. Jautrumui ir jutimo organų sensibilizacijai savo darbus paskyrė K. Kekčejevas. Sensorinius sąlyginius refleksus tyrė A. Bogoslovskis ir K. Kekčejevas. Jie nustatė, kaip didėja, veikiant sąlyginiams refleksams, suvokimo efektyvumas.

Gausu literatūros ir pojūčių tyrimo srityje (B. Teplovo, A. Smirnov, P. Sevariovo, S. Kravkovo, B. Ananjevo ir kitų darbai). Ja remiantis, paskelbta pojūčių teorija, aiškinanti pojūtį, kaip pirminį vaizdą, atspindintį materialaus pasaulio daiktų atskiras savybes. Buvo tiriami įvairių pojūčių rūšių ypatumai. Be darbų, skirtų regėjimo tyrimams (S. Kravkovo, A. Bogoslovskio, E. Semenovskajos ir kitų), nemaža jų dalis nagrinėja lytėjimo pojūčius (L. Šifmano, S. Šabalinos, F. Rozenfeld, L. Kotliarovas, L. Vekerio, B. Ananjevo, A. Davidovos, B. Lomovo ir kitų). Juose atskleista anksčiau nežinomi taktilinių pojūčių dėsningumai, jų ryšys su kinestezija ir pan. Buvo tiriamas ir labai specifinis vibracinis žmogaus jautrumas (A. Jarmolenka ir kiti). Klausos, skonio ir kitų pojūčių rūšių srityse irgi sukaupta gausūs eksperimentiniai duomenys. Pojūčių tyrimų rezultatai apibendrinti B. Ananjevo darbe „Pojūčių teorija“⁴.

Tirti suvokimui, kuris duoda objekto visybinį vaizdą, skirta mažiau darbų, negu pojūčių tyrimui. Tačiau ir šioje srityje tarybiniai psichologai, toliau vystydami I. Sečenovo idėją apie daikto ir jo erdvinių savybių (kontūro, formos) suvokimo vienovę, jau sukaupė nemaža mokslinės me-

³ V. I. L e n i n a s, Materializmas ir empiriokriticizmas, Raštai, t. 14, Vilnius, 1952, p. 34.

⁴ Б. Г. А н а н њ е в, Теория ощущений, М., 1961.

džiagos, kuri rodo kai kurių idealistinių suvokimo koncepcijų nepagrįstumą. Tarybiniai psichologai, vadovaudamiesi dialektinio materializmo mokyumu apie materijos, judėjimo, erdvės bei laiko vienovę ir remdamiesi jutiminio tikrovės atspindėjimo esmės materialistiniu supratimu, moksliskai išskėlė klausimą apie perėjimą nuo pojūčių prie suvokimų.

Suvokimų tyrimo ankstesniame etape tarybinių psichologų tarpe buvo paplitusi nuomonė, kad suvokimo metu susidaręs visybinis objekto vaizdas yra pojūčių mintinio apdoravimo rezultatas, o ne išorinio objekto tiesioginio poveikio į jutimo organus produktas. Tokį teiginį buvo išskėles ir S. Rubiņšteinas. Savo knygoje „Bendrosios psichologijos pagrindai“ jis rašė: „Suvokimas — ne tik jutiminis vaizdas, bet ir išsiskiriančio iš aplinkos ir esančio prieš subjektą daikto įsisąmoninimas. Jutimiškai duoto daikto vaizdo įsisąmoninimas sudaro pagrindinį, esmingiausią, specifinį suvokimo bruožą“⁵. Suvokimo procese susidaryto vaizdo visybę ir vienovę savo darbuose taip pat aiškina L. Šifmanas ir F. Rozenfeld.

Be abejo, vaizdo formavimasis aukštesniame suvokimo laipsnyje priklauso nuo subjekto aktyvios protinės veiklos, nuo jo patirties ir mąstymo procesų, o neapsiriboja tik jutimniais duomenimis, kuriuos gauna betarpiškai jutimo organais. Vieningame sąmoningame žmogaus suvokimo procese kiekvienas vaizdas turi įprasminto, giliai įsisąmoninto, susijusio su tam tikra sąvoka vaizdo pobūdį, todėl jis formuojasi pirmosios ir antrosios signalinių sistemų sąveikos pagrindu. Tačiau mąstymo įsijungimas į suvokimo procesą suteikia vaizdai tokią savybę, kaip prasmingumas, bet ne visybiškumas. Tokia vaizdo ypatybė, kaip jo visybė, negali būti atspindėjimo proceso paskutinės, aukščiausios ir sudėtingiausios fazės rezultatas. Vaizdo visybė jau pati savaime turi sudaryti išeities tašką, pagrindą formuoti protiskai apdorotam, įprasmintam daikto vaizdai. Vadinasi, pirminis visybinis vaizdas turi formuoti jutiminių duomenų betarpiško sintetinimo keliu. Būtina pažymėti, kad apie suvokimą, kaip jutiminių duomenų rezultatą, vėliau rašė ir S. Rubiņšteinas savo veikale „Būtis ir sąmonė“: „Suvokimas yra aukštesnio lygio jutiminis pažinimas“⁶.

Teiginys apie suvokimo procese susidariusio vaizdo visybės objektyvius šaltinius pirmiausia buvo pareikštas B. Ananjevo darbe „Kai kurie suvokimo teorijos klausimai“⁷. Remdamasis rezultatais gausių tyrimų, kurie buvo atlikti jam vadovaujant, jis pareiškė mintį, kad suvokimas yra visybinis daikto vaizdas, susidaręs tik pojūčių pagrindu, jų diferenciacijos ir vystymosi procese. Išskeldamas teiginį apie vaizdo visybę, jis atmets geštaltteorijos atstovų idėją apie iš pradžių duotą suvokimo metu susidariusio vaizdo visybę ir nurodo, kad visybinis vaizdas formuojasi iš objektyviai duotų atskirų jutiminių komponentų.

Labai aiškiai iliustruoja pirminio visybinio vaizdo formavimąsi iš atskirų jutiminių duomenų M. Aleksandrovo tyrimai. Jos atliktų eksperimentų duomenys parodė, kaip, keičiantis (didėjant) regėjimo kampui, palaipsniui formuojasi visybinis daikto vaizdas: iš dėmės palaipsniui, bet netolygiai, išsiskiria atskiri kampai ir pagaliau susidaro visybinis adekvatus vaizdas.

Teiginys apie suvokimo visybės objektyvius šaltinius tiesiogiai buvo suformuluotas N. Volkovo darbe „Daikto ir piešinio suvokimas“. Jis rašo: „Mes (...) ir į patį suvokimą turime žiūrėti pirmiausia kaip į jutimo

⁵ С. Л. Рубинштейн, Основы общей психологии, М., 1946, р. 242.

⁶ С. Л. Рубинштейн, Бытие и сознание, М., 1957, р. 75.

⁷ Б. Г. Ананьев, Некоторые вопросы теории восприятия, Ученые записки Ленинградского Государственного Университета, серия философских наук, вып. 3, Л., 1949.

organų veiklos rezultatą. Suvokimo visybinių vaizdų pagrinde glūdi nepriklausanti nuo mūsų aiškinimų, nusistatymų ir kitų aplinkybių pojūčių sudėtis. Kokie sudėtingi ryšiai besusidarytų, esant išvystytam suvokimui, jie visada ir savo atsiradimui, ir savo aktualizacijai reikalauja vienareikšmių periferinių stimulų veikimo, t. y. reikalauja vienareikšmių pojūčių. Bet kuris suvokimo ištaisymas reikalauja papildomos arba naujos vienareikšmės informacijos“⁸.

Sensorinės asociacijos ypatumų tyrimai taip pat patvirtina, kad suksaidyto atvaizdo turinio visumos suvokimas priklauso nuo pojūčių ir atskirų atvaizdo dalių bei joms būdingų požymių suvokimo (N. Jakovleva, M. Koževnikovas). Gausūs duomenys, gauti tiriant lytėjimą, regėjimą, girdėjimą, patvirtina teiginį apie visybinio vaizdo nuoseklų formavimąsi iš atskirų atvaizdo elementų.

Bendrosios suvokimo teorijos tolesnis vystymas tarybinėje psichologijoje susijęs su paskutiniais A. Leontjevo darbais, kuriuose jis iškelia hipotezę, kad receptorinių sistemų mechanizmuose vykstantys procesai panašūs į išorinio poveikio ypatybes. Suvokimas, pagal šią hipotezę, turi apimti procesus, kurie gali pakartoti, atgaminti suvokiamų objektų savybes. A. Leontjevas remiasi I. Sečenovo darbais, kur klausimas apie daikto erdvinių savybių atspindėjimo adekvatiškumą su lytėjimo ir regėjimo pagalba sprendžiamas, remiantis pačių lytėjimo arba regėjimo procesų analize, t. y. analize tokių procesų, kurie atgamina daikto kontūrus, jo nuotolį ir jo elementų tarpusavio santykius. A. Leontjevas rašo: „Lytėjimo mechanizmo specifinė ypatybė yra ta, kad jis yra vykstančių receptorinėje sistemoje procesų dinamikos panašavimo išorinio poveikio savybėms mechanizmas“⁹. Tą pačią ypatybę jis priskiria ir regimojo bei girdimojo suvokimo mechanizmams.

Si hipotezė yra labai įdomi, nepaisant to, kad ją dar reikia pagrįsti naujais eksperimentais. Tokį receptorinėje sistemoje vykstančių procesų panašavimą išorinio poveikio ypatybėms galima pastebėti ne tik motoriniuose-kinesteziniuose atspindėjimo komponentuose, bet ir taktiliniame suvokime. Šiuo atveju pojūčiai, kaip rodo eksperimentai¹⁰, priklauso nuo odos paviršiaus deformacijos pobūdžio, o odos deformacijos pobūdis tam tikru laipsniu atitinka suvokiamo objekto paviršiaus savybes, tarytum joms panašauja. Lytinčiojo paviršiaus būklė analizatoriaus sąlyčio su objektu metu turi svarbią reikšmę vaizdo susidarymui. Tai nurodoma darbuose, skirtuose lytėjimo tyrimams. Tai dar kartą patvirtina mintį, kad jutiminio vaizdo struktūra negali būti suprasta tik pagal vidinę analizatoriaus dinamiką, kurios atžvilgiu dirgiklis yra vien skatinančiuoju stimulu. Analizatoriaus sąveika su atspindimu objektu yra ne tik pradinė skatinančioji grandis, bet ir vaizdo formavimosi proceso visų fazių svarbiausias komponentas bei būtinas dalyvis. Iškyla uždavinys tiksliai atskleisti vaizdo formavimosi pobūdį pačio analizatoriaus refleksinės dinamikos metu.

Iš I. Pavlovo mokslo aiškėja, kad suvokimo vaizdų formavimosi mechanizmas glūdi pačio jutiminio atspindėjimo ribose, pirmosios signalinės sistemos, kaip to atspindėjimo fiziologinio mechanizmo, ribose. I. Pavlovas, sukūręs nuosekliai materialistinį mokymą apie jutiminio atspindėjimo fiziologinius mechanizmus, daug kartų kritikavo geštalteorijos atstovų teiginį apie tariamai iš pradžios duotą suvokimo proceso metu susidarancio vaizdo visybę. Pagal savo mokymo pagrindinį principą —

⁸ Н. Н. Волков Восприятие предмета и рисунка, М., 1950, р. 364.

⁹ А. Н. Леонтьев, Проблемы развития психики, М., 1960.

¹⁰ Л. М. Веккер и Ю. П. Лапе, К проблеме построения осязательного образа, «Вопросы психологии», 1961, № 5.

apie analizės ir sintezės vieningumą aukštojoje nervinėje veikloje — I. Pavlovas tvirtino, kad negali būti ir kalbos apie kokią nors visybę, nesusidedančią iš dalių. Suvokimo būtinu komponentu yra atskiri pojūčiai, o jo visybinio vaizdo formavimosi mechanizmu yra refleksinis pojūčių sintetinimo į visybinį vaizdą procesas.

Labai įdomūs yra J. Sokolovo darbai, kuriuose jis nagrinėja refleksinius procesus, dalyvaujančius bet kuriame suvokimo procese. Jo darbuose aiškiau vystomas ir eksperimentais pagrindžiamas teiginys apie analizatoriaus darbo refleksinius mechanizmus, sudarančius jutiminio pažinimo pagrindą. Jis patvirtina teiginį, kad receptorius, būdamas reflekso lanko aferentinės dalies pradžia, kartu yra ir efektorius, kurį refleksiniu principu reguliuoja galvos smegenų didžiųjų pusrutulių žievė. Teiginį, kad pačiame analizatoriuje baigiasi reflekso lankas, patvirtina ir kiti analizatoriaus refleksinės veiklos tyrimai. Remdamasis gausių eksperimentinių tyrimų duomenimis, J. Sokolovas parodo, kad analizatorius dirba kaip sistema su atgaliniu ryšiu. Jis nurodo, kad viena svarbiausių išvadų, kurią galima padaryti, remiantis tyrimų duomenimis, yra „teiginys apie atgalinių ryšių sistemos dalyvavimą analizatoriaus veikloje, įsijungiančių įvairiose analizatoriaus veiklos lygiuose ir atliekančių analizatoriaus suiregulavimo funkciją, veikiant jį dirgikliui“¹¹. Toks analizatoriaus, kaip tam tikros sistemos su atgaliniu ryšiu, veiklos aiškinimas leidžia padaryti išvadą, kad vaizdas yra analizatoriaus atitinkamų refleksinių aktų, atliekančių jutiminį atspindėjimą, efektas. Šis teiginys yra ir I. Pavlovo išvadose, kad pojūčiai pavaldūs refleksų efektų dinamikos bendriems dėsningumams.

Vaizdo, kaip refleksų efekto, supratimas paneigia pojūčių refleksinio mechanizmo aiškinimą, kad pojūčių betarpiškas fiziologinis substratas siejasi tik su reflekso centrine grandimi. Suprantant vaizdą kaip reflekso efektą, pojūčius galima laikyti galutiniu rezultatu tų refleksų, kurie vyksta įvairiuose analizatoriuose ir formuoja daikto struktūrinės visybės jutiminį atspindėjimą.

Refleksinės teorijos teiginys, kad vaizdas yra refleksų efektas, reiškia, kad analizatorius, susidedęs iš trijų dalių (receptoriaus, įcentrinių kelių ir centrinės nervų sistemos dalies), kartu sudaro reflekso lanką. Tuo būdu analizatorius sudaro funkciškai uždarą vientisą refleksų sistemą. Vaizdo formavimasis prasideda analizatoriaus periferinėje dalyje, iš kurios padirginimas įcentriniais nervais perduodamas į reflekso lanko centrinę dalį — galvos smegenų žievę. Analizatoriaus centrinėje dalyje gautoji informacija yra saugoma ir sintetinama. Tačiau šioje reflekso lanko dalyje refleksinis aktas nesibaigia. Iš čia vyksta centrinės analizatoriaus dalies atgalinis ryšys su periferine dalimi, kuri tuo būdu yra ne tik visos refleksinės sistemos pradžia, bet ir pabaiga (t. y. ne tik receptorius, bet ir reflekso lanko efektorius).

Visi paminėti bendrieji teiginiai, pagrįsti gausiais eksperimentiniais duomenimis, rodo, kad elementarus daikto visybinis vaizdas yra produktas, kuris formuojasi jutimo organų refleksinės veiklos pagrindu. Tačiau

¹¹ Е. Н. Соколов, Восприятие и рефлекторная деятельность, «Вопросы психологии», 1957, № 6, p. 22.

visybinio, visiškai panašaus į objektą, vaizdo formavimosi mechanizmas detalai dar neiširtas. Objekto adekvataus visybinio vaizdo formavimosi mechanizmo visiškas ištyrimas, suvokimo dėsnų atskleidimas yra vienas svarbiausių tarybinės psichologijos uždavinių.

VVU Psichologijos katedra

Įteikta 1962 m. gegužės mėn.

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕЛОСТНОГО ОБРАЗА ОБЪЕКТА

Ю. ЛАПЕ

Резюме

В статье кратко освещаются основные пути, по которым шло решение проблемы формирования целостного образа объекта, а также излагаются последние работы советских психологов в этой области.
